

століття). – К.: Вид-во ім. О.Теліги, 1998. – 183 с.

5. Дзагалов А. Украинские поселения в Центральном Предкавказье в XIX в. // Український історичний збірник. – К., 2005. – Вип. 8. – С. 183-201.; Петренко Є. Переселення українського козацтва на Кубань у першій половині XIX ст. // Історія України. – 1997. – № 17. – С. 6-7.

6. Бойко А. Переселенці з Чернігівщини на півдні України в останній чверті XVIII століття // Сіверянський літопис. – 1999. – № 5. – С. 167-168.; Бойко В. Формування населенням Чернігівської губернії діаспори на окраїнах Російської імперії // Література та культура Полісся. – Вип. 23. – С. 53-58.

7. Чуприна М.С. До питання про переселення селян Чернігівської губернії другої половини XIX – початку XX ст. // Третя республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1984. – С. 243-244.

8. Уманец Ф. Колонизация свободных земель России. Ф.М.Уманца. – СПб: Тип-я А.С.Суворина, 1884. – С. 33.

9. Риттих А.Ф. Переселения. – Харьков: Типо-Литография Окружного Штаба, 1882. – С. 71-72.

10. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Д. 3690. – Арк. 1.

11. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 14. – Ед.хр. 1741. – Арк. 78.

12. Там само. – Арк. 437 зв.

13. Там само. – Арк. 852.

14. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 3372. – 19 Арк.

15. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Д. 4073. – Арк. 5 зв.

16. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 4267. – 2 Арк.

17. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Д. 5240. – 6 Арк.

18. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 4985. – 6 Арк.

19. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 7997. – 4 Арк.

20. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 7995. – 4 Арк.

21. Там само. – Арк. 1.

22. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. Д. 3691. – Арк. 7.

23. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Д. 2845. – Арк. 1 зв.

24. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од. зб. 7401. – Арк. 11.

25. ДАЧО. – Ф. 128. – Оп. 1. – Од.зб. 7371. – 12 Арк.

26. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Оп. 534. – Од.зб. 421. – Арк. 10.

27. Там само. – Арк. 12-12 зв.

---

## Ольга Коваленко



### ГРИГОРІЙ МИЛОРАДОВИЧ І ЖУРНАЛ “КИЕВСКАЯ СТАРИНА”

125 років тому було започатковано видання журналу “Киевская старина”, який об’єднав навколо себе провідних українських учених та діячів культури кінця XIX – початку XX ст.<sup>1</sup> Свого часу Д.Дорошенко цілком слушно зауважив, що “значення цього журналу в розвитку науки українознавства ... просто епохальне” і назвав його “українським історико-філологічним факультетом”<sup>2</sup>. Серед понад 450 авторів та кореспондентів “Киевской старины” був й історик та громадський діяч Григорій Олександрович Милорадович (1839-1905), який відіграв помітну, але й досі як слід не поціновану роль у розвитку історичних досліджень і краєзнавчого руху в Україні<sup>3</sup>.

Як свідчать листи Г.Милорадовича, що збереглися в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України, він протягом 80-х рр. XIX ст. підтримував досить тісні стосунки з редакцією “Киевской старины” і передусім з її видавцями Ф.Г.Лебединцевим та О.С.Лашкевичем (предки останнього, до речі, наприкінці XVIII ст. поріднилися з Милорадовичами). Дослідник виконував деякі доручення редакції “Киевской старины”, надсилав власні видання, а також повідомлення про нові книги з історії України, співіщав про нововиявлені старожитності, обговорював тематику своїх дописів<sup>4</sup>.

Загалом у 1883-1898 рр. Г.Милорадович оприлюднив на сторінках “Киевской

старини” цілу низку різних за обсягом та змістом заміток, археографічних публікацій, рецензій, бібліографічних нотаток, які охоплювали досить широке коло питань вітчизняної історії XVIII-XIX ст. Його увагу приваблювали, зокрема, драматичні події, пов’язані з інкорпорацією Гетьманщини до складу Російської держави. Так, у 1884 р. він надрукував у “Киевской старине” грамоту Петра I Чернігівському архієпископу Іоанну Максимовичу від 28 жовтня 1708 р. про перехід гетьмана І.Мазепи на бік шведського короля Карла XII. Цар вимагав, щоб козаки “при обороне наших великороссийских войск против тех неприятелей стояли” і зажадав, аби Іоанн Максимович, генеральна та полкова старшина негайно з’їхалися до царського обозу на р.Десні для обрання нового гетьмана. Г.Милорадович зазначив, що ця грамота було виявлено у ризниці архієрейського будинку у Чернігівському Троїцько-Іллінському монастирі й друкується вона “от слова до слова”<sup>5</sup>. Глухий відгомін колишніх “прав та вольностей” зафіксувала публікація Г.Милорадовича “К истории Литовского Статута как действующего законодательства в Малороссии”, що складалася з двох частин. Перша являла собою датовану 1840 р. заяву дворянства Пирятинського повіту Полтавської губернії з приводу передбачуваного скасування чинності Литовського Статуту: якщо “правительство наше находит нужным ввести и в Полтавской губернии одне лишь узаконения российские, то мы как верноподданные, признаем весьма полезным, с сохранением только права распоряжения именными, согласно Литовского Статута, раздела седьмого Артикула 1”<sup>6</sup>. Друга частина публікації – “Мнение по сему предмету предводителя дворянства Селецкого”, який наголосив: доки “жизнь малороссийского народа имела свой особенный характер и выражалась своеобразно, полезны и необходимы были для него особенные законы: но ныне, ... когда она мало по малу сливается с жизнью великороссийского народа, особенные законы совершенно излишни”<sup>7</sup>.

Особливий інтерес викликало у Г.Милорадовича повсякденне життя козацької старшини, поступово nobілітованої царським урядом. Під назвою “Как сватались сто лет назад” він опублікував у “Киевской старине” лист свого пращуря П.С.Милорадовича до Є.М.Безбородько від 25 травня 1787 р.<sup>8</sup> Тематично з цим документом пов’язана “Рядная приданому”, яке граф І.Безбородько дав за своєю дочкою Клеопатрою, що вийшла у листопаді 1811 р. заміж за князя О.Лобанова-Ростовського. Надрукована Г.Милорадовичем пам’ятка містила опис майна (срібла, діамантів, перлів, порцеляни, скла, одягу), загальна вартість якого сягала 430.000 крб.<sup>9</sup> Про майнові суперечки у середовищі козацької старшини йшлося у датованих 1775-1776 р. листах П.В.Завадовського до Г.Г.Фридрикевича, уперше оприлюднених Г. Милорадовичем у 1883 р. і передрукованих “Киевской стариной” у 1890 р.<sup>10</sup> “Почтеннейшему сословию дворянства” були адресовані опубліковані в журналі Г.Милорадовичем “Приглашение к открытию Университета св. Владимира и правила поступления в оный” (1834 р.)<sup>11</sup>. Один з найкращих знавців генеалогії українського дворянства, Г.Милорадович надрукував у “Киевской старине” родовід Кочубеїв, у якому навів відомості про 46 представників цієї фамілії<sup>12</sup>.

На сторінках “Киевской старины” протягом у 1895-1898 рр. безпосередньою участю О.Лазаревського був частково реалізований найбільший за обсягом і найцікавіший за змістом археографічний проект Г.Милорадовича – фамільний “Любецкий архив”<sup>13</sup>. До нього увійшло кілька документальних комплексів, підготовлених до друку О.Лазаревським. Перший з них становили “Бумаги Чарнышей”, які Милорадовичі успадкували “вместе с именными”. Вони містили цікаві відомості “о семейственных отношениях высшего сословия в старой Малороссии”<sup>14</sup>. Другий комплекс являв собою родинне листування Анастасії Полуботок із зятем Петром Милорадовичем та онукою Наталією Лашкевич. На думку О.Лазаревського, воно “рисует нам частную жизнь новонародившегося тогда малорусского дворянства, причем особое внимание привлекает к себе типическое лицо умной и энергической Н.С.Полуботок, письма которой свидетельствуют о

том значительном развитии, которое могла иметь малорусская женщина второй половины XVIII в.”<sup>15</sup> Третій комплекс складався з листів Петра Милорадовича, що стосувалися здебільшого майнових і родинних справ. Вони, зокрема, свідчили про те, “на чем сосредотачивались интересы тогдашнего панского хозяйства” наприкінці XVIII ст.<sup>16</sup> Нарешті, четвертий комплекс – “Любецкие акты (1637-1798 гг.)” містив юридичні документи, які “дают интересный материал для изучения юридического быта северозападного уголка Черниговщины, который, будучи защищен от соседей болотами, сохранял дольше других местностей архаические формы в общественном быту”<sup>17</sup>. У “Киевской старине” були також опубліковані портрети Н.Полуботок, Г.Милорадовича та його дружини О.Милорадович (у дівочтві Кочубей) кінця XVIII-початку XIX ст. і важливі в контексті оприлюднених документів фрагменти родоводів Чернишів, Фридрикевичів, Леонтовичів та Полуботків. У стислій передмові, що належала перу О.Лазаревського, було схарактеризовано зміст джерельних комплексів, але обійдено увагою методику передачі тексту пам’яток<sup>18</sup>. Деінде по сторінках тексту доволі безсистемно розкидані примітки й коментарі до опублікованих документів. Крім того, не уніфіковано їхні заголовки і далеко не завжди наведено відомості про автентичність джерел. Загалом, у першому і, на жаль, єдиному випуску “Любецкого архива графа Милорадовича” до наукового обігу було запроваджено близько 200 документів XVII-XVIII ст. з історії Північного Лівобережжя, що значною мірою зміцнило джерельну базу регіональної історіографії.

Як і личило серйозному науковому журналу, важливе місце у структурі “Киевской старины” належало критико-бібліографічному відділу. Відомий бібліофіл Г.Милорадович надрукував у часопису замітку, присвячену “Историко-статистическому описанию Черниговской епархии”, що побачило світ у 70-х рр. XIX ст. На його думку, “в журнале, посвященном малорозработанной истории южной России, на ряду с обзором вновь выходящих в этой области книг, не лишне было бы делать указания и заметки на такие издания прежних годов. Которые в свое время прошли не замеченными. А между тем составляют такой ценный вклад в нашу историческую науку”. Г.Милорадович мав на меті “открыть не замеченную в нем в свое время некоторую фальсификацию”. Йшлося про те, що до цього збірника увійшли передусім численні нариси чернігівського архієпископа Філарета (Гумілевського), але упорядники на чолі з його наступником на кафедрі єпископом Нафаїлом – ініціатором видання “Историко-статистического описания Черниговской епархии”, не зазначили імені вченого, як й інших авторів, студії яких потрапили до цього семитомника. Г.Милорадович звернув також увагу на погану поліграфію, численні помилки у тексті й запропонував перевидати цю працю, але вже “по тексту пр. Филарета”, з додатком у вигляді статей інших авторів<sup>19</sup>.

Г.Милорадович уважно стежив за науковою періодикою і оперативно реагував на помилки і похибки, що подеколи траплялися у публікаціях. Це засвідчує, зокрема, оприлюднена ним у “Киевской старине” замітка “Неузнанная рукопись”. Приводом для її написання стала поява в журналі “Русская старина” статті “Василий Леонтьевич Кочубей в рассказе его современника 1708 г.”, що являла собою переклад російською мовою записки про трагічну долю В.Кочубея та І.Искри, складеної у 1708 р. священником із с.Диканьки. “Удивительно, что прежняя судьба рукописи проскользнула мимо внимания почтенной редакции “Русской старины”, – зазначив автор. Річ у тім, що ця пам’ятка була вже неодноразово опублікована, зокрема й самим Г.Милорадовичем, який успадкував один з її списків від своєї бабусі О.П.Милорадович – правнучки В.Кочубея<sup>20</sup>.

Г.Милорадович оприлюднив кілька суттєвих уточнень до списку київських генерал-губернаторів, який було вміщено в газеті “Киевлянин” від 21 жовтня 1888 р.<sup>21</sup>, та щодо вказаних у передмові до “Наказов малороссийским депутатам 1767 г.” часу й місця першої публікації Наказу Малоросійської колегії<sup>22</sup>.

У 1888 р. Г. Милорадович повідомив читачів “Киевской старины” про здійснене Києво-Печерською лаврою видання акафісту Св.Антонію Печерському, який на

прохання Г.Милорадовича та з благословіння Святійшого Синоду упорядкував А.Ф.Ковалевський. Водночас він звернувся до бібліографів з приводу рідкісного видання спільного акафісту св. Антонію та Феодосію Печерським, що побачив світ наприкінці XVIII ст., “не удастся ли им узнать, когда был издан этот акафист, и кто был автор”<sup>23</sup>.

Перу Г.Милорадовича належить критичний відгук про вміщену у 4-ому випуску 1-го тому “Жизнеописаний русских военных деятелей” біографію графа Михайла Андрійовича Милорадовича, яку підготував В.Мамишев (Санкт-Петербург, 1887). Г.Милорадович доволі критично схарактеризував літературу, присвячену М.Милорадовичу, зауваживши, що здебільшого ці твори “ничто иное, как панегирики, написанные тяжелым словом”, які “не имеют никакого значения”. Він відзначив, що праця В.Мамишева містить багато нових відомостей про життя графа, цікаві листи, портрети, “однако читатель остается неудовлетворенным, и Михаил Андреевич Милорадович не вырисовывается, как ясная, определенная личность”. Тому, на думку Г.Милорадовича, “нужно ждать еще полной биографии графа”<sup>24</sup>.

У 1890 р. Г.Милорадович надрукував рецензію на узагальнюючу працю О.Бобринського “Дворянские роды, внесенные в общий гербовник Всероссийской империи” (Санкт-Петербург, 1890). Віддаючи належне авторові, він зауважив, що О.Бобринський чомусь обійшов увагою герби дворянських фамілій. До недоліків цієї праці він відніс також брак ілюстративного матеріалу. Водночас Г.Милорадович відзначив, що до книги О.Бобринського потрапили відомості про деякі найдавніші роди українського дворянства, зокрема про Дуніних-Борковських, Олександровичів та Милорадовичів<sup>25</sup>.

На сторінках “Киевской старины” побачили світ кілька рецензій і на студії самого Г.Милорадовича, автором яких був О.Лазаревський. Його увагу привернули, зокрема, книги Г.Милорадовича “О роде дворян и графов Милорадовичей” (К., 1871) та “Сказание о роде дворян и графов Милорадовичей” (К., 1884). О.Лазаревський зауважив, що у них, крім власне біографій представників роду Милорадовичів, вміщено чимало документів з фамільного архіву. Оскільки, на його думку, “материалов для бытовой истории Малороссии по настоящее время издано так мало, что всякое издание фамильных бумаг...заслуживает полной благодарности”<sup>26</sup>. О.Лазаревський також позитивно оцінив книгу Г.Милорадовича “Андрей Степанович Милорадович, покоритель Мачина в 1771 г., губернатор Черниговского наместничества” (Чернигов, 1887)<sup>27</sup>. Він відгукнувся і на здійснену Г.Милорадовичем у 1894 р. републікацію праці українського історика середини XIX ст. О.Марковича “Историческая и статистическая записка о дворянском сословии и имуществе Черниговской губернии”<sup>28</sup>. У 1902 р. О.Лазаревський надрукував у “Киевской старине” велику рецензію на працю Г.Милорадовича “Родословная книга Черниговского дворянства”, видану в 1901 р. у Санкт-Петербурзі<sup>29</sup>. Загалом, він був високої думки про цю студію Г.Милорадовича, хоча і відзначив у ній низку неточностей та помилок. Зокрема, він закинув автору некритичне використання “семейных преданий”, шкодував, що Г.Милорадович не звертався до представників дворянських родин за уточненнями і доповненнями. Звернувшись О.Лазаревський увагу і на помилки та “досадные опечатки”, підкресливши, що “в таких изданиях, как «Родословная книга», имена и цифры должны быть безусловно верны” або ж мають бути виправлені наприкінці книги<sup>30</sup>. Водночас він підкреслив, що «мы должны признать большую заслугу за ее издателем гр. Г.А.Милорадовичем, который в этом солидном своем труде дает богатый материал для истории нашей общественности в XIX веке»<sup>31</sup>.

Насамкінець слід зазначити, що на сторінках “Киевской старины” з’являлися і публікації, присвячені іншим членам родини Милорадовичів. Так, О.Лазаревський ще у 1882 р. оприлюднив у журналі студію під назвою “Люди Старой Малороссии. Милорадовичи”, в якій детально зупинився на появі представників цього роду,

який походив з Сербії, на теренах Російської держави. Власне, у цій публікації йшлося переважно про двох Милорадовичів – Михайла та Гаврила, які свого часу були гадяцькими полковниками. О.Лазаревський звернув особливу увагу на те, що М.Милорадович, “не заботясь об устройстве “полковых порядков”, ставил себе исключительною целью – личную наживу на счет полчан, для чего не стеснялся никакими мерами”<sup>32</sup>. Не кращим виявився і Гаврило Милорадович, який після смерті брата зумів “выпросить у Меньшикова гадецкое полковничество”<sup>33</sup>. О.Лазаревський навів численні відомості про зловживання та утиски населення з боку братів Милорадовичів, а також про чвари між їхніми нащадками<sup>34</sup>.

Цікавий документ, який стосувався пращюра Г.Милорадовича – гадяцького полковника М.Милорадовича - надрукував у 1905 р. на сторінках “Киевской старины” В.Модзалевський. Цей документ В.Модзалевський виявив у документальному зібранні О.Лазаревського (у бібліотеці Київського університету Св.Володимира). Він являв собою “иллюстрацию к тем событиям, которыми сопровождалось водворение Михайла Милорадовича в Гадаче, после того, как Чарныш был назначен генеральным судьей”<sup>35</sup>. І.Чарниш, який до М.Милорадовича був гадяцьким полковником, намагався зберегти за собою містечко Комишну, яке належало до рангових маєтностей, що змусило М.Милорадовича відправити туди “своего рохмистра с двумя волохами для отобрания Комышной от Черныша”<sup>36</sup>.

У 1888 р. у “Киевской старине” було надруковано лист генерала М.А.Милорадовича до М.М.Стороженка, який становив значний інтерес, адже в ньому герой Вітчизняної війни розповідав чоловіку своєї сестри Марії про хід військової кампанії проти Наполеона<sup>37</sup>.

Таким чином, співробітництво Г.Милорадовича з редакцією “Киевской старины” виявилось достатньо плідним, а оприлюднені на сторінках журналу публікації засвідчили його реальну присутність в історіографічному процесі другої половини ХІХ-початку ХХ ст.

#### Джерела та література:

1. Докладніше див.: Палієнко М. «Киевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ- початок ХХ ст.). – К., 2005.
2. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – К., 1996. – С. 141.
3. Палієнко М. “Киевская старина” у громадському та науковому житті України... – С. 287 – 288.
4. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського НАН України. – Ф. III. – Спр. 6529 – 6534, 7270, 9569 – 9570, 9782 – 9783; Ф. 112. – Спр. 218 – 219. Про один з листів Г.Милорадовича до Ф.Г.Лебединцева, що засвідчує шевченкознавчі зацікавлення дослідника, див.: Т.Г.Шевченко в епістолярії відділу рукописів ЦНБ АН УРСР. – К., 1966. – С. 74; Дудко В. Тарас Шевченко очима Григорія Милорадовича // Кур’єр Кривбасу. – 1997. – № 91-92. – С. 109 – 110.
5. Милорадович Г. Грамота Петра І Черниговскому архиепископу Иоанну Максимовичу / Киевская старина. – 1884. – №8. – С. 747–748.
6. Милорадович Г. К истории Литовского Статута как действующего законодательства в Малороссии // Киевская старина. – 1896. – №1. – Отд. 2. – С. 11 – 12.
7. Там само. – С. 11– 16.
8. Милорадович Г. Как сватались сто лет назад // Киевская старина.–1898.–№6.– Отд. 2. – С. 26.
9. Милорадович Г. Рядная приданому, данному графом Ильею Андреевичем Безбородько за дочерью его Клеопатрою Ильиничною, которая вышла в замужество за князя Александра Яковлевича Лобанова-Ростовского в ноябре 1811-го года // Киевская старина. – 1888. – №8. – Отд. 3. – С. 45–46.
10. Милорадович Г. Три письма гр. П.В.Завадовского 1775 и 1776 гг. // Киевская старина. – 1890. – №9. – С. 491 – 494.
11. Милорадович Г. Приглашение к открытию Университета св. Владимира и правила поступления в оный // Киевская старина. – 1884. – № 7. – С. 529 –537.
12. Милорадович Г. Родословная дворян и князей Кочубеев // Киевская старина. – 1888. – №8. – Отд. 3. – С. 46 – 50.
13. А.Л.[Лазаревский А.] Любецкий архив графа Г.А.Милорадовича // Киевская старина. – Приложение. – 1895. – № 2-4, 9-12; 1896. – № 1, 4,– 5, 7/8 – 10; 1898. – № 2-3, 6. У 1898 р. “Любецкий архив” було також видано окремою книгою.

14. Киевская старина. – 1898. – № 6. – Приложение. – С. I.
15. Там само. – С. II.
16. Там само. – С. II–III.
17. Там само. – С. III.
18. Там само. – С. I–III.
19. Киевская старина. – 1883. – № 3. – С. 657 – 658. Докладніше з приводу порушеної Г. Милорадовичем проблеми див.: Коваленко О.Б., Тарасенко О.Ф. До питання про авторство “Историко-статистического описания Черниговской епархии” // Україна і Росія в панорамі століть. – Чернівці, 1998. – С. 195 – 206.
20. Милорадович Г. Неузнанная рукопись // Киевская старина. – 1884 – №2.– С. 351–352.
21. Киевская старина. – 1888. – № 12. – Отд. 3. – С. 152.
22. Киевская старина. – 1888. – № 9. – Отд. 3. – С. 80 – 81.
23. Киевская старина. – 1888. – № 9. – Отд. 3. – С. 81 – 82.
24. Киевская старина. – 1883. – № 9. – Отд. 2. – С. 68 – 69.
25. Киевская старина. – 1890. – № 4. – С. 189 – 190.
26. Киевская старина. – 1884. – № 10. – С. 331 – 332.
27. Киевская старина. – 1887. – № 5. – С. 171 – 172.
28. Киевская старина. – 1894. – № 12. – С. 506 – 507.
29. Киевская старина. – 1902. – № 4. – Отд. 2. – С. 46 – 54.
30. Там само. – С. 53 – 54.
31. Там само. – С. 54.
32. Лазаревский А. Люди Старой Малороссии. 2. Милорадовичи // Киевская старина. – 1882. – №3. – С. 480.
33. Там само. – С. 496.
34. Там само. – С. 491 – 494.
35. Модзалевский В. Иван Черныш и Михаил Милорадович // Киевская старина. – 1905. – №2. – Отд. 2. – С. 131.
36. Там само. – С. 131 – 132.
37. Письмо М.А.Милорадовича к Н.М.Стороженку // Киевская старина –1888. – №1 – 3. – Отд. 3. – С. 16 – 19.

